

Redactioneel

In 2005 wees de Duitse socioloog en filosoof Jürgen Habermas er in zijn essay *Religion in der Öffentlichkeit* op dat wanneer seculiere burgers religieuze tradities en religieuze gemeenschappen uitsluitend beschouwen als ‘archaïsche relictten van pre-moderne samenlevingen’ de plaats van religie in de samenleving onder druk komt te staan. De vrijheid van godsdienst wordt dan niet langer gezien als een fundamenteel grondrecht maar als ‘de culturele equivalent van de bescherming van soorten die met uitsterving bedreigd worden.’ Is deze ontwikkeling in Nederland gaande? Staat religie in Nederland inderdaad onder druk van een groeiende seculiere meerderheid of is daarvan geen sprake? Om deze vraag cirkelde het publiekssymposium dat *Religie & Samenleving* in samenwerking met de onderzoeksgroep Religiestudies van de Universiteit van Amsterdam op 1 juni 2012 in het stadshart van Amsterdam organiseerde en waarvan dit nummer de meeste lezingen bundelt. De titel van dit symposium luidde: *Godsdienst onder druk? Vrijheid, angst en conflict*.

Het vertrekpunt van het symposium was de (schijnbare?) tegenspraak tussen de constatering dat Nederland een lange traditie van grote godsdienstvrijheid kent en het feit dat in Nederland de laatste jaren diverse religieuze verworvenheden ter discussie staan. In de politiek is de praktijk van rituele slacht onderwerp van debat, maar ook is er regelmatig discussie over de vrijheid van onderwijs (acceptatieplicht), de zondagsrust, het verbod op blasfemie, het tolereren van ‘weigerambtenaren’, die geen homoseksuelen willen trouwen, en het dragen van religieuze kleding en symbolen. Bij deze thema’s lopen de emoties vaak hoog op. In het kader van haar emancipatie-, sociale cohesie- of veiligheidsbeleid lijkt de overheid zich vaker te bemoeien met religieuze groeperingen. Daarbij wordt religieuze orthodoxie veelal gezien als een obstakel voor emancipatie en religieus radicalisme als een veiligheidsrisico. Tevens lijken seculiere en orthodox-religieuze bevolkingsgroepen scherper tegenover elkaar te staan.

Het symposium was erop gericht dieper inzicht te krijgen in de veranderende opstelling ten opzichte van religie in Nederland. Staat religie in Nederland onder druk? En als dit het geval is, waaraan is dat dan toe te schrijven? Neemt die druk toe? En moet dan die toenemende druk vooral gezien worden als een poging van seculiere krachten om de rechten van seculiere en gelovige burgers gelijk te trekken of is er meer aan de hand en speelt bijvoorbeeld groeiend onbegrip over religie een rol waarover Habermas spreekt of angst voor religie? En zo ja, waar heeft die angst dan mee te maken? Met een groeiende onbekendheid met religie, in een sterke behoefte aan culturele

homogeniteit in een globaliserende wereld, of spelen andere factoren een rol? Hoe reageren orthodox-religieuze groepen op religiekritiek? En wat zijn de maatschappelijke effecten van de (vermeende) toenemende druk op religie? Spelen verschillen mee tussen 'oude' en 'nieuwe' religies?

De artikelen in dit themanummer zijn op het symposium gepresenteerd als inleidingen. De volgorde van de artikelen komt overeen met de opzet van deze bijeenkomst.

De bijdrage van Paul Dekker en Joep de Hart biedt een verkenning van de vraag hoe in Nederland de afgelopen jaren de bejegening van godsdienst is veranderd. Daarbij zijn twee dimensies te onderscheiden: de verticale verhouding tussen overheid en religieuze groeperingen en de horizontale verhouding tussen religieuze minderheidsgroepen en seculiere bevolkingsgroepen. Zij constateren op basis van materiaal van het Sociaal en Cultureel Planbureau dat de Nederlanders in vergelijking met andere Europeanen erg tolerant zijn tegenover afwijkende religies. Wel vinden Nederlanders overigens dat die uit het publieke domein moeten blijven.

De bijdragen van Gerard Wiegers en Tineke Nugteren cirkelen rondom het thema van godsdienstvrijheid in Nederland. Gerard Wiegers beschrijft de verschillende reacties van religieuze organisaties in Nederland op het Zwitserse Minarettenverbod. Hij concludeert dat er aan de maatschappelijke druk op dit punt door de organisaties niet wordt toegegeven en dat ze vasthouden aan de grondwettelijke vrijheden. Tineke Nugteren beschrijft de ontwikkelingen in de rituelen rondom de dood bij Hindoes in Nederland. De maatschappelijke context dwingt Hindoes hun eeuwenoude rituelen aan te passen, wat ze ook geleidelijk aan doen en voor de jongeren een verlichting betekent, maar een einde dreigt te maken aan de rituele identiteit van Hindoes in Nederland.

Martijn de Koning gaat expliciet in op de achtergronden van recente verschuivingen in de benadering van religie in Nederland. Waar hebben die mee te maken? Hij bediscussieert de beeldvorming van het Salafisme in Nederland en ziet die beeldvorming als een nieuwe stap in de anti-islam sfeer in ons land. In deze sectie staat ook een bijdrage van onderzoekers uit Nijmegen, die weliswaar niet op het symposium is gepresenteerd maar wonderwel in dit nummer en bij de huidige actualiteit van verkiezingskoorts past. Te Grotenhuis c.s. onderzochten de invloed van ontkerkelijking op het stemgedrag van kiezers op het CDA. Het blijkt dat de ontkerkelijking een belangrijke rol gespeeld heeft in de daling van het aantal CDA-zetels, maar vanaf midden jaren negentig komt daar nog bij dat christenen niet meer automatisch op het

CDA stemmen. Of het CDA in staat zal zijn met name de christelijke kiezers te overtuigen, zal na deze zomer duidelijk worden.

De laatste twee bijdragen zijn gericht op de mogelijke effecten van de veranderende bejegening van religie. Ruard Ganzevoort bekijkt drie voorbeelden van de discussie over orthodoxe religieuze uitingen op internetfora. Het blijken uitdrukkingen van bredere beeldvorming van religie. In de conclusie adviseert hij orthodoxe groepen te werken aan positieve voorbeelden, zodat de beeldvorming gebaseerd op een reëel beeld aangepast kan worden. Sipco Vellenga gaat in op de vraag hoe orthodox-religieuze groeperingen reageren op religiekritiek en hoe zij zullen reageren als de druk op hen verder toeneemt. Tevens brengt hij in kaart wat de maatschappelijke effecten van een inperking van de vrijheid van godsdienst zullen zijn op het gebied van emancipatie, representatie en democratie en openbare orde en veiligheid. Wat is de prijs van religieuze tolerantie respectievelijk intolerantie?

Wij hopen dat deze *special* een belangrijke bijdrage zal geven aan de verdieping van het debat over de wenselijke plaats van religie in een samenleving vol levensbeschouwelijke tegenstellingen.